

ՔՆՆԱԴԱՏԱԿԱՆ

ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ՔՆՆԱԴԱՏՈՒԹԵԱՆ.

ԵՐԵՔ ՍԻՆԵՐԸ

Ֆակէին մէջ տպաւորապաշտ մը տեսնելու ձգտում մը կայ յաճախ. Եւ եթէ կարելի ըլլայ գտնել քանի մը պատճառաբանութիւն արդարացումի նմանակ մը տալու համար այս հաստատուին, դարձեալ ճշմարտութենէն բաւական հեռու կը մնայ, ամէն ըսելու համար, սխալ:

Կը կարդա՞ք, արդարեա, René Doumic-ի վրայ յօդուածի մը մէջ, հետեւեալ նախադասութիւնները. «... երգիծախօսը, որ ամուր հիմ ունի, կը դադրի, որքան ալ երգիծող ըլլայ, ըլլալէ պարզ տպաւորապաշտ մը, կը դադրի տպաւորութիւն մը ունենալու մէջ սահմանափակուելէ և տեղեկանալու համար զայն վերլուծելէ. կ'ըլլայ և կը յայտնուի, թիրեւս ակամայ, թիրեւս առանց նշմարելու, արուեստի տեսարան մը, և բառին բովանդակ առումով՝ քննադատ մը»: Մարդ կը դադրի ուրիշ «պարզ տպաւորապաշտ» մը՝ ըլլալէ դառնալու համար ճշմարիտ «քննադատ» մը, այն վարկեանին երբ ունենայ արուեստի տեսարանութիւն մը, երբ զայն կը կիրարկէ. Եւ, մի քիչ անցին, Ֆակէն վերստին կուգայ այդ գաղափարին և կը պնդէ՝ «Կատարեալ քննադատ մըն է պր. Doumic, ... որուն ծանօթ, ընտանի եւ արուեստին օրէնքները»:

Ինչ որ շատ յաճախ կը խաբէ անուշադիր ընթերցողը, այն է թէ գրական տեսութիւն ունենալով հանգիստ, Ֆակէն երբեք, չսփոքը զայն. Տեսաւ մը նազանքով, զիտակից, կը սիրէ սքօլել իր գատուներուն պատճառները, չափանիւր՝ իր գատողութիւններուն, իր ընթացքին կանոնները, նոտ տարբեր, ասոր մէջ, Պրիւնթիլերէն, եթէ չ'արամարհեր ունենալ սկզբունքներ, անհաճոյ է իրեն զանոնք ցուցադրել:

Եւ զիսկ՝ առանց ուղեւոր որ զիսման այլ: Իմաստաւորութենէ այս բնաբանական խելքը

հաղուագիւտ կը դարձնէ, իր երկին մէջ. և ցրուած, տեսական նկատողութիւններ: Մարդ միշտ կը գտնուի ներկայութեան քննադատական հետախուզութեան ըստացած արգիւնքներու. բայց, ազնիւ ճաշակի ամօթխածութեամբ մը, քննադատը երբեք չի հրաւիրեր մեզ իւր աշխատանքը: Առաւելել կարելի է հոն նետել, ժամանակ առ ժամանակ, և գաղուակ, խուսափուկ ակնարկ մը: Ֆակէն, եթէ կ'ուզէք, խանութպան մըն է պարկեշտօրէն պատին ընող յաճախուած իր վաճառատան, բայց կը մերժէ Ձեզ մտնել իր խանութին ետեւ. Հաղուագիւտ կերպով տարագրուած, ցրուած այս վարդապետութիւնը, զոր քընդադատը կը կիրարկէ ճնադգօրէն կտրծես, փորձենք քակել, և ներկայացնել անոր մէկ ուրուագիծը: Բարոյագէտին երկերը մեզի պիտի ծառայեն այնքան որքան քննադատիններ:

«Բարոյականին հրամայումը օրին վերջին գլուխին մէջ մեր հեղինակը կը փնտռէ մարդկային գործունէութեան մեծ գրքդապառճառները զորս կ'անուանէ «հրամայականներ», և կը գտնէ երեք հատ՝ Բաբին, ճեմարիսը և Գեղեցիկին: Գեղեցիկին հրամայականը կը ներկայանայ երկու կերպարանքով՝ «Մղու» տգեղութիւն չընկելու, մղու գեղեցիկութիւն ստեղծելու» Այս վերջին կերպարանքով, միակ չահեկանը մեզի համար, Գեղեցիկին հրամայականը կը գործադրէ իր ազդեցութիւնը միայն փոքրամասնութեան մը, արուեստագէտներուն վրայ. և առնուազազոյն հրամայականն է երեքէն: Այս հրամայականներէն իւրաքանչիւրը յարաբերութեան մէջ կը գտնուի միւս երկուքին հետ: Գեղեցիկին և Բաբինին հրամայականներուն յարաբերութիւնը կը ներառէ յաւիտենական վեճը Արուեստին և Բարոյականին: Գեղեցիկին և ճշմարիտին յարաբերութիւնը կը ներառէ արուեստին մէջ իրականութեան մեծ հարցը՝ իրապաշտ արուեստին հարցը:

Արուեստին և Բարոյականին յարաբերութեանց վրայ Ֆակէն սապէս կը տրամաբանէ՝ «Երբ արուեստագէտը առաջնորդուած է՝ բարոյական մտածումով մը, վստահ է ձախողելու իբր արուեստագէտ: Ապացուցանելու մտահոգութիւնը կը պաշտօնէ իր երեւակայութիւնը... Բարոյական ճշմար-

տուութիւն մը ի լոյս ածելու ծրագրով յղա-
ցւած արուեստի գործը ձգտուն բան մը
ունի միշտ, նաեւ՝ բան մը տօնոյն... պատ-
ճառը, կործնում, անոր խառնածին ըլլալն
է, հետեւաբար, միութիւն չունենալը: Ան
չէ՛ ըստ բաւականին լրիւ արուեստի հրկ մը
որպէսզի մեր գեղագիտական կարողութիւն-
ները անոր կիրարկուին, ոչ ալ ըստ բաւա-
կանին ամրողը պէտք աս՝ որպէսզի մեր կա-
րողութիւնները և երեսխայական մեր բարի
կամեցողութիւնը անոր կողմնակցին: Ա-
սիկա ըսել է՞ որ ո՛չ մէկ զրազան յարաբե-
րութիւն կայ արուեստին և բարոյականին
միջև: Ո՛չ, և հիշու պատճառով: Առաջինը՝
Ֆոսկէն այսպէս կը պարզէ, նոյն ուսումնա-
սիրութեան մէջ՝ և իրուեստի գործէն մենք
կ'ուզենք որ բարոյական ճշմարտութիւնը,
եթէ կայ, գուրու գայ ինքնաբերաբար, ա-
ռանց հեղինակին կամքին: Մանաւանդ մենք
կ'ուզենք զայն գուրու բերել մենք իսկ: Եւ
երկրորդը այսպէս կը նշէ Ֆոսկէն այլուր՝
«Փեղեցիկը կը բարձրացնէ մարդիկը տն-
չահախնդիր զգացումի մը, միակը որ ան-
շահախնդիր ըլլայ: Հսկայական է այս, վասն
զի կը նշանակէ արմատախիւղ մարդը իր
սովորական բնութենէն: Անուզողակի այս
կերպով, Փեղեցիկը, որ ոչինչ կ'ուսուցա-
նէ, հսկայ կարողութեամբ բարոյականու-
թեան ազդակ կը դառնայ: Իրեն սովորա-
կան պայծառութեամբ, Ֆոսկէն կը պարզէ
այսպէս տեսութիւններ այնքան ճիշտ որ
իրաւ ճշմարտութեան երեւոյթ կ'առնեն:
Արուեստին և ճշմարտութեան յարաբերու-
թեան վրայ տարազածներն ալ նուազ պայ-
ծառ և նուազ ճիշտ չեն:

Իրականութիւնը յատակն իսկ է որուն
վրայ կ'աշխատի արուեստագէտը՝ գծագրիչ,
նկարիչ, քանդակագործ: Եւ նմանապէս
բանաստեղծը, նորաժիպագիրը, վիպագի-
րը՝ նկարագրներու և բարքերու ճշմար-
տութիւնը արուեստագէտին նպատակն ու
մօտեն է: Բայց ճշմարտութիւն և իրական-
նութիւն, ո՛րքան ալ ուժեղ ըլլան, կը
կորսեցնեն իրենց իրաւունքները, հոն ուր
երեւակայութիւնը կը պահանջէ իրենինե-
րու: Որովհետեւ ճշմարտութիւն սէրն է ար-
ուեստին ուղղադնացութիւնը՝ անկասկած,
բայց արուեստագէտը պիտի չկրնար մոռ-
նալ, նուազատեսալու հարկադրանքին տակ,
թէ գերեւակայութիւնն անոր սքանչելիքն

է: Երբակացութիւնը պիտի կրնար հե-
տեւեալն ըլլալ՝ ճշմարտութիւնը շատ ա-
պահով առաջնորդ մըն է արուեստագէտին
համար, բայց որուն պէտք է գիտնալ հե-
տեւի ճանաչողութեամբ և քիչ մը հետեւէն:

Արուեստին այս ճշմարտութեան, —
զոր մարդ կը գնահատէ երկին՝ կեանքին
հետ ներկայացուցած նմանողութեան աս-
տիճանով —, գոյութեան լրիւ համոզուած
ըլլալու համար, ճշգրիտ ի՞նչ չափանիշ
կրնանք ունենալ: Չափանիշ մը կայ զոր
Ֆոսկէն սապէս կը տարազէ՝ «Ո՞ր չափա-
նիշին համաձայն կրնանք դատել անձնա-
ւորութեան մը ճշմարտութիւնը: Անով որ
գիտեցիք և տեսաք ձեր շուրջը: Անկաս-
կած, ասիկա գիտողութեան պղտիկ դաշտ
մըն է և ինչ որ քաղեցիք այն տեղէն է,
հետեւաբար, այդպէս խօսելու համար, շատ
խեղճ չափանիշ մը: Սակայն ուրիշ միջոց
չեմ գիտեր ճշմարտութիւնը դատելու: Եւ
նկարագրի մը ճշմարտութիւնը մեր շուրջը
գիտածով դատելու քննադատին խորհուրդը
կրնայ թուիլ ոչ միայն նեղ. այլ նոյն իսկ
քիչ ապահով, և երբեք բաւական վատ:
Գրիթէ միշտ վտանգի տակն ենք չափա-
զանցուած գտնելու արուեստի երկերը, և
անհամեմատ անոնց միզի մատուցած կեան-
քին պատկերը: Ո՞վ տեսաւ Համլէթը կամ
անոր նմանող մէկը, Ո՞վ, Բոլիւօքը, կամ
ո՞վ՝ Ալեքսիսը: Անպարտելիօրէն փոր-
ձուած պիտի չըլլանք, գիտողութեան մի-
զի ընձեռած չափանիշով, անճշմարտանմա-
նութեամբ մեղադրելու այն ամէն բանը որ
մեզ կ'անցնի, և ինչ որ ճիշտ կուտայ եր-
կին իր քանդակը և ուժը, ինչ որ զինք կը
գարձնէ անզուգական, գլուխ-գործոց:

— Կրնայ ըլլալ՝

— Աւելի լաւ չէ՞, հետեւաբար, հրա-
ժարիլ այս վտանգաւոր բազդատուութենէն,
որքան ալ հրապուրիչ ըլլայ, և անոր տեղ
դնել ուրիշ բան:

— Ի՞նչ, տակաւին

Նայա — և այս՝ խորհուրդ միւն է նորէն
Ֆոսկէն, բայց նախորդէն աւելի լաւ և ա-
նոր հակառակը գրեթէ, — Նայա, նայինք
մեր իսկ մէջը. «Բոլոր առաքելութիւն-
ներու և ապականութիւններու սերմերը ու-
րոնք մեր մէջն են, մեզի կը թոյլատրեն
դատել ինչ որ կայ իրականութեան տեղի-
ծաքանութեան (fiction) մէջ: Ստեղծարար-

նույնիսկ մը, մեզմէ ժամ մըն է միշտ որ, հեղինակին ձեռքերուն մէջ, կը դառնայ անձնաւորութիւն, ուրիշ մաս մը մեզմէ որ կը դառնայ ուրիշ անձնաւորութիւն, և այսպէս շարունակաբար, և տակաւին աւելի յաճախ մենք մեր վրայ վերադառնալով կը գտնենք քիչ մը, գիտենք մենք մեզ, աւելի լաւ է մեր շուրջը նայելէն, հասկնալու համար անձնաւորութեան մը կամ վիճակի մը ճշմարտութիւնը: Ո՛չ Աւստրիացիներ, ո՛չ Քոլիէօքթիկներ, ո՛չ Համլէթներ ենք, հասկնալի է: Բայց բոլորս կը կրենք մեր մէջ ամբողջական ձեւը մարդկային վիճակին: Բոլորս ալ զգալու ու վիճակի ենք, և քննադատն աւելի՛ քան ուրիշներ, ճշմարտութիւնը բացառիկ նկարագրի մը:

Եւ յետոյ, — և ստիկա թերեւ աւելի լաւ է գիտ — լքենք միանգամ ընդ միշտ սա հնամենի նախապաշարութեամբ ճշմարտանմանութեան, և կ'ապինք մեր ակնարկները արուեստին ճշմարտութեան և իրականութեան, որոնք տարբեր են հասարակ ճշմարտութենէն և իրականութենէն: Աւելի է հանճարին յատուկ բանն է ներկայացնել, հիացած մեր աչքերուն, կենդանի և գերնական աշխարհ մը, գիտնանք զայն հասկնալ իր բարձրագոյն ճշմարտութեանը մէջ, որուն քով ամենորեակ «ճշմարտութիւնը» չափ տոգոյն, չափ տափակ կը մնայ: Չտաքնապինք բազդատելու մեր շուրջը մեր տեսածներուն, արտակարգ երեւոյթով նշման արարք մը, զոր օտակայն հեղինակը գիտցեր է մեզի ներկայացնել: Իրպէս հարկադրաբար արտագրուելիք, ծայրագոյն և պատճառաւոր արդիւնք չափ մը ընդունելի նախընթացներու:

Ըստ Ֆակէին, ասոնք են Գեղեցիկին յարաբերութիւնները միւս երկու հրամայականներուն հետ:

Հիմա ի՞նչելով այս ընդհանուր նկատողութիւններէն՝ արուեստին հետ աւելի մօտէն կապ ունեցող ուրիշներուն, պիտի հանդիպինք արուեստներու դասաւորման սոսնձեան, զոր հեղինակը կը պարզէ իր *Drame Ancien*, *Drame Moderne*-ին մէջ:

Գեղեցիկին հրամայականը կ'իշխէ բոլոր արուեստագէտներուն վրայ: Բայց արուեստները կը տարբերին իրարմէ: Երկու սոսնձէտով կարելի է նկատի առնել այս տարբերութիւնները, և ստանալ արուեստներու երկու դասաւորում:

Արուեստներու գործադրումին փոխա-

ՀԱՅՅԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ

ԱՒԱԳ ՎԱՆՔ

ՏԵՂԱԿՐԱԿԱՆ. — Բարձր Հայոց Դաւանդիկ — Կամախ — գաւառին մէջ, Սիւպուհ լեռան ստորոտը, Կառնի փոքրիկ գիւղին մօտ, կը գտնուէր Աւագ վանքը, որ կը կոչուէր Նաեւ Ա. Թաղեոս Առաքելոյ Վանք, կամ Ա. Լուսաւորչի Անապատ, և Սիւպուհ լեռան բոլոր ուխտատեղիներուն աւագագոյնն էր: Մինաստանը ունէր բարձր պարիսպ, ընդարձակ չրջագիծով, և հարիւրէ աւելի սենեակներ ուխտաւորներու համար. — Երուանդ եպոս. Դարանաղեաց Դաւառը, Սիւն, 1927, էջ 213:

ՊԼՏՐԱԿԱՆ. — Ըստ աւանդութեան այս վանքը հիմնած է Ս. Թաղեոս Առաքելով 35 թուին: Հետագային Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ նորոգած է զայն: Վանքը ունէր եկեղեցիներ, յանուս Ս, Աստուածածնի, Ս.

կէտէն, կը նշմարենք երեք խումբ՝ գծագրութեան արուեստները, որոնք Գեղեցիկութիւնը ձեւերով կը յայտնեն աչքերուն, խօսքի արուեստները, որոնք բառերով կը յայտնեն Գեղեցիկը մտքին: Կրթական արուեստները որոնք կ'արտայայտեն Գեղեցիկը շարժումներով:

Այս խումբերէն, իւրաքանչիւրն իր յատուկ կայուն ձեւ ունենալով հանգեմ, բացարձակ կերպով սահմանագծուած չեն: Կրնան պատահիլ ոտնահարումներ և թափանցումներ: Բայց այս ոտնահարումները յանձնարարիկ չեն ընդհանրապէս: Որովհետեւ երբ ինքրիշները իմաստաբար կ'ուզեն ըլլալ կամ բանաստեղծները՝ նկարիչ, ինչպէս երբ երաժիշտները կը յաւակնին դադարաւոր յայտնել, բոլորն ալ կը դառնան պաղ: Որովհետեւ փոքր զգալի պաղ է կը կրօնցենք իրենց յատուկ տարողիկները, առանց փոխաբանել ստանալու իրենց չգերաբերող փէ մէկ յատկութիւն:

ԱՄՓՈՓՈՅՑ

ՊԱՐԳԵՆ. ՏԵՂ ԹՈՎԱՆՆԵՍԵԱՆ

(Շարունակելի՛ 9)